

Doktryna „substantial compliance” (merytorycznej zgodności) w anglosaskim prawie spadkowym, na przykładzie Australii i Nowej Zelandii.

1. Doktryna strict compliance, a substantial compliance

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie czytelnikowi różnic pomiędzy dwoma bardzo odmiennymi doktrynami prawa spadkowego, występującymi w prawie anglosaskim. Doktrynie *strict compliance*, polegającej na surowym formalizmie i rygorystycznej formie badania testamentu, oraz doktrynie *substantial compliance* polegającej na odejściu od formalizmu na rzecz badania rzeczywistych intencji testamentowych zmarłego. W dalszej części artykułu zaprezentowane zostanie zastosowanie doktryny *substantial compliance* na przykładzie krajów, gdzie obecnie doktryna ta ma najszersze zastosowanie tj. Australii i Nowej Zelandii. Artykuł ma także na celu zbadanie czy doktryna *substantial compliance* jest słusznym rozwiązaniem, które powinno być w przyszłości wdrożone w systemach prawa spadkowego w innych systemach prawnych na świecie.

Na początku omawiania wspomnianego zagadnienia, warto zwrócić uwagę na podstawowe założenia prawa spadkowego w systemach anglosaskich. Podstawą Ustaw Spadkowych ‘*Wills Act, Succession Act*’ jest założenie, że testator jest uprawniony (ma swobodę) do dysponowania w dowolny sposób swoim majątkiem po śmierci. Sformalizowanie reguł sporządzania ostatniej woli ma służyć do zapewnienia dokładnego wypełnienia jego woli. Z zasady formalności te mają przede wszystkim stanowić dowodowe zabezpieczenie dla sądów.

Tradycyjne procedury spadkowe oparte są na doktrynie *strict compliance* i charakteryzują się surowym formalizmem.¹ *Will Acts* nakazuje co do zasady, spełnianie określonych wymagań formalnych. W prawie anglosaskim Ustawy Spadkowe różnią się szczegółami, ale w ogólnym zarysie są podobne. Testament może być stworzony „formalnie”, przed notariuszem lub innym określonym urzędnikiem, lub „ze świadkami”. Podstawowe wymagania stawiane formalnemu testamentowi obejmują takie cechy jak: obowiązkowa forma pisemna, podpisana przez testatora i poświadczona. Często testator musi podpisać wolę „na końcu”, w obecności dwóch lub kilku świadków, którzy z kolei poświadczają taki akt swoimi podpisami zamieszczonymi w określonym miejscu. Świadczenie często muszą spełnić wymagania tj., że nie są beneficjentami testamentu lub muszą podpisać testament w swojej obecności i testatora. W przypadkach gdzie istnieje możliwość sporządzania holograficznych testamentów istnieją wymogi formalne jak: konieczność własnoręcznego spisania całego lub istotnych części testamentu przez testatora, podpisu testatora i zamieszczenia daty. Dla przypadków ustnych testamentów są one ograniczone do bardzo małej masy spadkowej lub do wypadków zagrożenia życia, i w tych wypadkach od testamentu wymaga się spełnienia formalnych

¹Por. J. H. Langbein, *Substantial Compliance With the Wills Act*, Harvard Law Review, volume 88, number 3, January 1975, K. Reid, M. J. de Waal, R. Zimmermann, *Comparative Succession Law: Volume I: Testamentary Formalities*

kryteriów takich jak: określona liczba świadków, wola musi być spisana w krótkim czasie po jej ogłoszeniu.

Wymagania formalne według Lona L. Fullera² mają w założeniu wypełniać 5 podstawowych funkcji: (1) *The Evidentiary Function* - funkcje dowodowe, spełniają podstawową rolę czyli mają dostarczać sądowi wiarygodnego, trwałego (papierowego) i autentycznego (podpisy) dowodu wyrażenia woli; (2) *The Channeling Function* funkcji komunikacyjnej, aby sposób tworzenia i format testamentów ułatwiał jego interpretację i obsługę; (3) *The Cautionary Function* - funkcję ostrzegawczą, testator jest świadomy i przygotowany potwierdzając podpisem swoją wolę, ponieważ akt woli wykonuje się po jego zgonie więc wszelkie wątpliwości powinny być już rozwiązane; (4) *The Protective Function* - funkcję ochronną, testament jest ogłaszany po śmierci i w obecności właściwych świadków; (5) *The Level of Formality* - poziom formalny; są dwa wymagania: pisemna forma i podpis.

Charakterystyczną cechą *Wills Act* nie jest sam formalizm lecz oparcie się na doktrynie *strict compliance*, gdzie sądy nie rozważają istotności wady testamentu lecz po stwierdzeniu wystąpienia uchybienia, uznawały jego nieważność, bez względu na dowody, że wada jest nieistotna. W innych dziedzinach, w których prawodawstwo nakłada wymogi formalne, jak np. prawo kontraktowe, sądy rozważają ważkość wady. Najważniejszą przyczyną takiego postępowania była obawa sądu przed dopuszczeniem do realizacji wadliwego testamentu mając do dyspozycji sformalizowane procedury (*intestate distribution*) związane z podziałem majątku, który przypadał najbliższemu osobom zmarłego. Takie postępowanie, jednakże nie jest zgodne z naczelną zasadą, że testator dowolnie dysponuje swoim majątkiem, gdyż tworząc testament tym samym nie zgadzał się na inny podział majątku. Ponadto unieważnienie testamentu i literalne zastosowanie reguł podziału majątku prowadziło często do wykonania niesprawiedliwych rozstrzygnięć, ale zgodnych z prawem.

Jako przykład restrykcyjnej interpretacji przepisów, w myśl doktryny *strict compliance*, dot. formy sporządzenia testamentu w amerykańskim prawie spadkowym, można wskazać wyrok zapadły w sprawie *Oltmann's Will*³. We wskazanej sprawie, podczas sporządzania testamentu holograficznego, jeden ze świadków wpisał swój adres oraz złożył podpis na marginesie, z powodu braku miejsca na spodzie kartki, na której sporządzono testament. Mimo to sąd uznał taki testament za nieważny, bo podpis świadka nie został, zgodnie z prawem stanu Nowy Jork, złożony na końcu testamentu. Innym przykładem może być sprawa *Wolcott's Estate*⁴, w której testament został sporządzony odręcznie lecz na formularzu, na którym znajdowały się wydrukowane zwroty standardowo używane w testamentach z pozostawieniem wolnych miejsc na wypisanie konkretnych dyspozycji testamentowych. Sąd Najwyższy stanu Utah powołując się na prawo stanowe, wprowadzające wymóg własnoręcznego spisania testamentu

²Zob. Lon L. Fuller, *Consideration and Form*, 41 *CovLum. L. REV.* 799 (1949).

³*Oltmann's Will*, 1942, 34 *N.Y.S. 2d* 190.

⁴*Wolcott's Estate*, 1919, 180, P. 169.

holograficznego w całości pismem własnoręcznym spadkodawcy, stwierdził nieważność takiego testamentu.⁵

W amerykańskim systemie prawnym istnieją substytuty testamentu, które omijają zawiłości formalne prawa spadkowego, takie jak: *Pour Over Will (Transfer on Death, Payable on Death)*⁶ polegające na umieszczeniu na koncie bankowym kwoty wraz ze wskazaniem dysponenta po śmierci oraz *Cash Value Life Insurance* polisy ubezpieczeniowe na życie, które są współcześnie popularną praktyką wskazania beneficjenta majątku i spełnia często rolę podobną do testamentu, chociaż nie mają cech właściwych testamentowi. Polisy zawierają w sobie elementy ubezpieczeniowe i oszczędnościowe. Można przez ubezpieczenie na życie wyrazić swoją wolę. Przez testament jednak można podzielić majątek istniejący, a przez polisę nie, gdyż „majątek” utworzy ubezpieczyciel po śmierci właściciela polisy. Przeniesienie wartości pieniężnych na beneficjenta dzięki procedurom ubezpieczeniowym odbywa się bez formalności *Wills Act*.

Od pewnego czasu obserwuje się dążenie do zmiany uregulowań prawa spadkowego w wielu krajach mające na celu uproszczenie formalizmu i ograniczenie formalności. Przykładem takiego podejścia jest wprowadzenie w Stanach Zjednoczonych w 1969 roku Kodeksu *Uniform Probate Code (UPC)* mającego na celu usprawnienie i uproszczenie procedur spadkowych oraz ich standaryzację w całym kraju. W chwili obecnej Kodeks został przyjęty w całości tylko w 18 stanach⁷, pozostałe adaptowały go częściowo. Tworząc Kodeks założono, że jeśli testament ma być przywrócony do roli głównego instrumentu służącego do dyspozycji majątku po śmierci, to jego realizacja musi być prosta. Podstawową intencją tych ustaleń jest, potwierdzenie woli w miarę możliwości.

Formalne rygory rozrządzeń testamentowych zaczęto liberalizować takie poprzez wprowadzenie nowych mechanizmów prawnych, tj.:

- 1) *attestation clause* - dodawanej do testamentu klauzuli sygnowanej przez świadków, wskazującej okoliczności sporządzenia testamentu;
- 2) *incorporation by reference* - możliwości powoływania się w testamencie na istniejące odrębne pismo zawierające dyspozycje *mortis causa*;
- 3) *self-proving affidavit* - składanego w obecności urzędnika pisemnego oświadczenia spadkodawcy i świadków odnośnie swobody i zamiaru testowania;
- 4) *testamentary disposition by unattested writing* - możliwości odwołania się w testamencie do oddzielnego oświadczenia pisemnego dotyczącego przedmiotów materialnych należących do *personal property*, które może zostać złożone takie po dacie sporządzenia testamentu.⁸

⁵Zob. B. Kucia, *Forma testamentu w prawie amerykańskim*, KPP 2012, z.2, s. 444 oraz M. Rzewuski, *Podpis spadkodawcy na testamencie własnoręcznym*, LEX 2014, s. 239

⁶Zob. <http://wills.about.com/od/fiveessentialdocuments/fl/What-is-a-Pour-Over-Will.htm>

⁷Zob. <http://www.uniformlaws.org/LegislativeFactSheet.aspx?title=Probate%20Code>

⁸Zob. M. Rzewuski, *Podpis spadkodawcy na testamencie własnoręcznym*, LEX 2014, s. 241

W niniejszym artykule zajmujemy się zaprezentowaniem zasad ograniczonego formalizmu w egzekwowaniu formalności wymaganych przez *Wills Act*, inne niż podejście UPC, które polega na zmniejszeniu liczby wymaganych formalności. Mimo, że obie techniki zmierzają zasadniczo w tym samym kierunku, w wielu przypadkach będą tworzyć różne wyniki. W dalszym ciągu "minimalne formalności"⁹ przedstawione w UPC mają być wykonane z dokładnością, w myśl doktryny *strict compliance*, jak poprzednio. UPC ogranicza liczbę wymogów formalnych dla testamentów np. poprzez zniesienie wymogu, że świadkowie muszą podpisać wolę w obecności testatora i swojej lub, że świadkowie nie muszą być właścicielami.¹⁰ Wprowadza również pełnoprawność testamentów holograficznych bez konieczności ręcznego napisania całości przez testatora i bez konieczności datowania, wymaga się tylko ręcznego wpisania przekazywanego majątku i podpisu.¹¹

Doktryna *substantial compliance* (merytorycznej zgodności) jest koncepcją opartą na założeniu, że wypełnienie woli testatora jest najważniejsze i należy dążyć do poszanowania zamierzeń i intencji testatora pomimo zaistnienia uchybień formalnych. Jej głównym motywem i zaletą jest to, że pasuje do istniejącej struktury doktrynalnej i praktyki sądowej prawa spadkowego. Wady nie powinny powodować automatycznego unieważnienia testamentu, ale prowadzić do dalszego ustalenia czy wadliwy testament rzeczywiście wyraża wolę testatora i czy właściwie spełnia *Wills Act*, tj. czy ta forma jest wystarczającą podstawą dla sądu do dopuszczenia jej do realizacji ‘*admit to probate*’. Doktryna *substantial compliance* nie ustala ani maksymalnych ani minimalnych formalności, nie zakłada negowania lub ograniczania formalizmu wymaganego prawem. Ma ona zastosowanie do każdej *Wills Act* i ma zapobiegać skutkom wadliwego przestrzegania formalności, które ustawodawca wyznaczył. Mówi o możliwości rozszerzonej interpretacji aktów normatywnych oraz unikania orzeczeń o unieważnienie testamentu w przypadkach jednoznacznego określenia woli, intencji testatora oraz wiarygodności źródła tej wiedzy. Doktryna ta wychodzi z założenia, że nadmierny formalizm bywa błędny, niepotrzebny i krzywdzący właściwe intencje testatora, przyznając sądom możliwość oceny jakie działania są zgodne z formalizmem, a jakie nie.

Ważnym elementem w doktrynie *substantial compliance* jest konieczność wykazania przez zwolenników tzw ‘*proponents*’, że nieformalny dokument powstał w celu wyrażenia ostatniej woli zmarłego. Częstym problemem dla sądów są przypadki, gdy język dokumentu pozostawia wątpliwości, czy wyraża ostatnią wolę, choć był sporządzony zgodnie z formalnymi wymogami *Wills Act*. Dotyczy to głównie testamentów holograficznych.

Drugim istotnym elementem jest dopuszczenie do realizacji nieformalnego dokumentu, inaczej mówiąc uznanie zgodność z zasadniczymi wymaganiami, mimo że formalne wymogi nie są spełnione. Doktryna nie podważa np. zasadności podpisu pod testamentem jednak dopuszcza celowość rozważenia takich dokumentów. W przypadku dokumentów nie całkowicie spisanych ręcznie lecz, mających służyć jako testament holograficzny doktryna *substantial compliance*, uznaje za celowe rozważenie czy po odrzuceniu części drukowanej,

⁹Zob. Uniform Probate Code, art. 2, pt. 5, General Comment.

¹⁰Zob. J. H. Langbein, *Substantial Compliance...*, volume 88, number 3, January 1975, s 511

¹¹Zob. Uniform Probate Code

pozostała ręczna część wykazuje wszelkie cechy testamentu. Również drukowane i podpisane dokumenty należy uznać za testament. Jest to szczególnie istotne, ponieważ w przypadku form zastępczych testamentu, jak *Pour Over Will (Transfer on Death, Payable on Death)* oraz *Cash Value Life Insurance*, takie dokumenty są normalną praktyką. W przypadku poświadczenia doktryna opowiada się za rozważeniem testamentu w przypadku drobnych błędów proceduralnych. Należy rozważyć także inne dokumenty niż testament np. jego nieformalną korektę.

Doktryna *substantial compliance* osłabia *the channeling function* Ustawy Spadkowej, ponieważ pozwala beneficjentom nieformalnych woli dochodzić swoich praw w przypadkach, które byłyby odrzucone m. in. dopuszcza do rozważenia inne niż pisemne nośniki informacji, na których zapisane treści noszą znamiona ostatniej woli. Doktryna *substantial compliance* pozwalałaby *proponents* dowodzić, że nieformalny dokument jednak jest wyrażeniem woli zmarłego i będzie stosowana głównie w przypadkach gdy testator działając bez odpowiedniej wiedzy, dopuścił do niespełnienia wszystkich formalności wymaganych przez *Wills Act*.

Celem tego artykułu jest zaprezentowanie odmiennego spojrzenia na znane nam zasady formalizmu w prawie spadkowym. Praktyczne i teoretyczne zastosowania doktryny *substantial compliance* zostaną ukazane, na przykładach wybranych krajów opartych na prawie anglosaskim tj. Australii, Nowej Zelandii, gdzie doktryna *substantial compliance* ma szczególnie duży wpływ na zasady prawa spadkowego. W dalszej części artykułu przedstawiony zostanie rys historyczny reform tamtejszego prawa spadkowego, omówione zostaną teoretyczne zagadnienia związane ze zastosowaniem wspomnianej doktryny, a w ostatniej części wskazane zostaną przykładowe sprawy sądowe, ukazując tym samym stosowanie doktryny w praktyce.

2. Rys historyczny zmian w prawie spadkowym Australii i Nowej Zelandii

Większość Australijskich kolonii przyjęło własne rozwiązania legislacyjne w zakresie prawa spadkowego w drugiej połowie XIX wieku i w XX wieku. Poza zmianami w stylu i formie nie dokonano jednak istotnych zmian co do wymogów merytorycznych przy sporządzaniu testamentu, aż do 1970 r. Początkowo podejście sądów co do wymogów formalnych było niezmiernie restrykcyjne i dopiero w drugiej połowie XX wieku, nadmierny rygoryzm co do formalizmu zaczął być postrzegany jako niepotrzebny i krzywdzący rzeczywiste intencje testatora. Od 1970 r. australijskie legislatury rozpoczęły reformę prawa spadkowego, mającą na celu uproszczenie procedury sporządzania ostatniej woli, oraz wyposarzenie sądów w kompetencje pomijania błędów formalnych w procedurze wykonywania testamentu. Nowa Zelandia obrała ten kierunek dopiero w 2007 r.¹²

¹²Zob. K. Reid, *Comparative Succession Law...*, s. 339

Australia Zachodnia rozpoczęła proces reform w 1970 r., poprzez zniesienie wymagania umieszczenia podpisu spadkodawcy pod lub na końcu testamentu.¹³ Następnie w 1975 r., Australia Południowa wprowadziła rewolucyjne rozwiązanie dające jej sądom moc konwalidacji ostatniej woli zmarłego, która nie spełnienia wymogów formalnych co do formy sporządzenia testamentu. Obie zmiany zostały już wdrożone zarówno w Australii jak i Nowej Zelandii, choć dość istotnie różnią się od siebie w ich zredagowaniu. Na szczególną uwagę zasługuje także rozszerzenie znaczenie pojęcia „dokumentu”, celem uwzględnienia nowoczesnych form komunikacji. W efekcie tych zmian testamenty które wcześniej były nieważne można obecnie uznać za ważne.

W 1991 r. Stały Komitet Rzeczników Generalnych Australii (*Standing Committee of Attorneys-General*) podjął działania w przedmiocie ujednoczenia przepisów prawa spadkowego na terenie całej Australii. Komisja Reform Prawnych Queensland (*Queensland Law Reform Commission*) otrzymała zadanie koordynowania tego przedsięwzięcia. Przy znacznym udziale Wiktoriańskiego Parlamentarnego Komitetu Reform Prawa (*Victorian Parliamentary Law Reform Committee*), uchwalono jednolity model prawa spadkowego (*Model Bill on the Law of Wills*), które następnie został przyjęty przez Nową Południową Walię, Queensland, Wiktorię, Tasmanię, Australię Zachodnią i Terytorium Północne, choć ich sposób zredagowania w aktach normatywnych poszczególnych stanów różni się od siebie, co może prowadzić do różnych interpretacji tegoż modelu. Południowa Australia i Australijskie Terytorium Stołeczne nie przyjęły jeszcze wspomnianego modelu prawa spadkowego, ale również w swoich systemach prawnych wprowadziły zmiany, co do ważności ostatniej woli.¹⁴

Komisja Prawa Nowej Zelandii (*New Zealand's Law Commission*) swój projekt ustawy spadkowej (*Wills Act*) ukończyła w 1997 roku¹⁵, implementując w nim wiele wczesnych rozwiązań australijskich. Jednak ustawa, która została ostatecznie przyjęta w 2007 roku różni się w istotnych aspektach z tym projektem i wspomnianym wcześniej przyjętym przez Australię modelem prawa spadkowego. Wybrane różnice zostaną jeszcze omówione w dalszej części artykułu.

3. Testament

Na wstępie należy zaznaczyć, że szczególne wymogi formalne co do sporządzenia testamentu zarówno w prawie australijskim jak i nowozelandzkim nie będą szerzej omawiane w niniejszym artykule.

W celach sygnalizacyjnych wskazać jednak można Sekcję 6 Aktu Sukcesji Nowej Południowej Walii z 2006¹⁶, która określa, w jaki sposób powinien być w sposób ważny sporządzony testament. Stanowi ona, że ostatnia wola nie jest ważna, chyba że:

¹³Wills Act 1970 (Zachodnia Australia), s 8

¹⁴Zob. K. Reid, *Comparative Succession Law...*, s. 340

¹⁵Wills Act 2007 (Nowa Zelandia)

¹⁶Succession Act 2006 (Nowa Południowa Walia)

- (a) jest sporządzona pisemnie przez testatora oraz podpisana przez niego lub przez inną osobę, w obecności i pod kierunkiem testatora,
- (b) podpis powinien być dokonany lub potwierdzony w obecności co najmniej dwóch lub więcej świadków obecnych w tym samym czasie,
- (c) co najmniej dwóch z tych świadków powinno zaświadczyć i podpisać testament w obecności spadkodawcy (ale nie koniecznie w obecności siebie nawzajem).

4. Uprawnienia sądu do konwalidacji ostatniej woli zmarłego 'admit to probate'

Mimo, że wymagania formalne przy sporządzaniu testamentów zostały obecnie dość istotnie uproszczone, informacje dotyczące jego sporządzenia są ogólnie dostępne na stronach internetowych, a tzw. „will kits”, czyli najkrócej ujmując formularze na których można w uproszczonej formie sporządzić testament, możliwe są do nabycia w kioskach, pomyłki się zdarzają, nawet jeśli wola testatora została w profesjonalny sposób spisana.

Sekcja 3(1) Aktu Sukcesji Nowej Południowej Walii z 2006 definiuje termin „will” jako „*kodycył lub każda inna dyspozycja testamentowa*”

Zasady konwalidacji nieważnej ostatniej woli, zostały sformułowane niemal analogicznie w poszczególnych australijskich legislaturach. Na przykładzie sekcji 10 Tasmańskiej Ustawy Spadkowej z 2008 r. można wskazać, że sąd może odstąpić od wymagań formalnych testamentu jeżeli dokument lub część dokumentu ucieleśnienia intencje testamentowe zmarłej osoby. Wówczas mimo, że dokument nie został wykonany w sposób określony w ustawie, żeby uznać go za testament, stanowi on wolę zmarłego, jej zmianę lub cofnięcie poprzedniej woli, jeżeli sąd jest przekonany ponad wszelką wątpliwość, że przeznaczony dokument jest ostatnią wolą osoby zmarłej.¹⁷ Poniżej zostaną szerzej omówione poszczególne przesłanki brane pod uwagę przez sąd podczas oceny nieformalnego dokumentu.

4.1. Dokument

W Australijskim prawie znaczenia pojęcia „dokumentu” zostało bardzo szeroko zdefiniowane. Dla przykładu w Zachodnioaustraljskiej Ustawie Spadkowej z 1970 r., Sekcja 32¹⁸ zostało ono ujęte jako: każdy zapis informacji, w tym taki w którym występuje słowo pisane, na którym znajdują się znaki, liczby, symbole lub perforacje mające znaczenie dla osób mogących je zinterpretować, zapisy dźwięku, obrazu lub pisma mogące być powielane, a także mapa, plan, rysunek lub zdjęcie. Z kolei w Sekcji 38 Ustawy o Wykładni Przepisów z

¹⁷Wills Act 2008 (Tasmania)

¹⁸Will Act 1970 (Zachodnia Australia)

1984¹⁹, obowiązującej w stanie Wiktorja, zdefiniowano pojęcie dokumentu jako cokolwiek na czym naniesiono słowa, figury, litery czy symbole, które posiadają określone znaczenie dla osoby zaznajomionej z nimi. Każdy dysk, taśma, ścieżka dźwiękowa, lub inne urządzenie w którym są zawarte dźwięki, a także każdy film, negatyw, taśma lub inne urządzenie na którym zawarte są obrazy wizualne.²⁰

W związku z tym, dokumentem może być zarówno standardowy papierowy testament, ale też plik komputerowy, zdjęcia, wiadomości tekstowe z telefonów komórkowych, wiadomości mailowe, jak również video oraz taśmy magnetofonowe. Nowozelandzka definicja dokumentu nie obejmuje natomiast obrazu i dźwięku. Zgodnie z sekcją 6 Nowozelandzkiej Ustawy Spadkowej,²¹ dokumentem jest każdy materiał na którym znajduje się pismo. Oznacza to, że testamenty video lub audio nie mogą zostać uznane za ważne w nowozelandzkim prawie spadkowym. Ohaki, czyli Maorska ustna deklaracja ostatniej woli, także jest niedopuszczalna jako forma sporządzenia testamentu, jednakże jeżeli wola ta zostanie następnie spisana, możliwe jest późniejsze uznanie takiego testamentu za ważny.

4.2. Intencja testatora do przeznaczenia konkretnego dokumentu, jako wyrazu swojej ostatniej woli

Kolejną ważną przesłanką jaka musi być spełniona, by nieformalny dokument został uznany za ważną ostatnią wolę zmarłego jest, to by spadkodawca przeznaczy konkretny dokument na swój ostateczny akt testamentowy. Dla przykładu; jest mało prawdopodobne żeby rolę testamentową spełniały oświadczenia, szkice, listy, projekty czy inne tego typu akty. Testator musi posiadać intencję by dany dokument był, nie więcej i nie mniej, niż wyrazem jego ostatniej woli. Testator nie musi przy tym posiadać wiedzy co do warunków formalnych koniecznych do prawidłowego sporządzenia testamentu, czy posiadać wcześniejszych doświadczeń w sporządzaniu takowego. Podczas badania przez sąd, czy przesłanka ta została spełniona, najistotniejsze jest to, czy zmarły przeznaczył konkretny dokument jako ostateczny wyraz swojej ostatniej woli.²²

4.3. Dokument, jako ucieleśnienie intencji testamentowych zmarłego

Na początku omawiania tego zagadnienia należy rozważyć, czym są intencje testamentowe. Na gruncie australijskiego orzecznictwa, dokument sporządzony przez testatora jako jego ostatnia wola, by zostać uznanym za ważny, musi wyrażać zarówno zamiar testamentowy zmarłego, jak i zostać przeznaczony do ucieleśnienia intencji testamentowych testatora. Oznacza to, że dokument musi zawierać nie tylko określenie tego, co testator chce by stało się z jego majątkiem po śmierci (treść dokumentu musi rozporządzać majątkiem po śmierci),

¹⁹Interpretation of Legislation Act 1984 (Victoria)

²⁰Zob. Estate of Sklavinsky (1988) 53 SASR221

²¹Wills Act 2007 (Nowa Zelandia)

²²Zob. C. Sparke, *Informal Wills - When can you Admit them to Probate?*, <http://www.tved.net.au>

ale również konieczne jest to, by testator posiadał zamiar, by dany dokument ucieleśniał jego intencje testamentowe.²³

W orzecznictwie pojęcie intencji testamentowych scharakteryzowano jako:

Hill v Plummer; In The Estate of Masters²⁴:

*"Dokument w którym człowiek mówi, co ma się stać z jego/jej własnością na wypadek śmierci wydaje się ucieleśniać intencje testamentowe tej osoby."*²⁵

Public Trustee v Alexander - Estate of Alexander²⁶:

*"Dokument musi nie tylko wyrażać co zmarły chce, lub jakie ma oczekiwania co do swojego majątku po jego śmierci, ale musi on mieć intencje, że dokument ten będzie funkcjonował jako jego ostatnia wola"*²⁷

Dla wyobrażenia sobie tego w praktyce można przytoczyć prosty przykład: zmarły sporządził projekt testamentu, w którym rozdysonowuje swoim majątkiem na wypadek śmierci, a projekt ten będzie zatytułował jako „Moja ostatnia wola”. Projekt taki spełnia dwa omawiane warunki, gdyż zawiera w sobie zarówno dyspozycje mortis causa, a tytuł wskazuje, że autor chciał, by dokument ten przeznaczony był do ucieleśnienia jego intencji testamentowych. Jeżeli natomiast pismo zawierałoby tylko np. „mam nadzieje, że siostra dostanie mój samochód po śmierci”, to wprowadzie zawarte jest rozporządzenia majątkiem po śmierci, ale dokument taki nie ma intencji testamentowej, a wyraża jedynie życzenie co do tego co testator chciałby, żeby stało się z jego majątkiem. Odwrotny przykład spełnienia tylko jednego warunku to list zatytułowany „Moja ostatnia wola” w treści którego nie znajduje się nic, w przedmiocie tego, co ma się stać z majątkiem testatora po śmierci. Intencja testamentowa jest, rozporządzenia jednak brakuje. Należy wyraźnie podkreślić, że mimo spełnienia obu omawianych przesłanek, przekaz testatora, do uznania dokumentu za ważną ostatnią wolę musi zostać spełniony także warunek w postaci zarówno faktu bycia „dokumentem” zdefiniowany przez przepisy, a także bycia konkretnym dokumentem przeznaczonym jako ostatnia wola.

Warto wskazać, że nowozelandzkie prawo spadkowe, mimo tożsamyh założeń, różni się od australijskich rozwiązań. Zasadniczą różnicą, na gruncie walidacji ostatniej woli, jest szczególnie nacisk na przesłankę wyrażania przez dokument „intencji testamentowych zmarłego”.²⁸ Walidacja ostatniej woli zmarłego w Nowej Zelandii jest przez to bardziej

²³Zob. Costa v Public Trustee of NSW [2008] NSWCA 223

²⁴Zob. Estate of Masters; Hill v Plummer (1994) 33 NSWLR 446 at 455

²⁵W oryginale: “A document in which a person says what that person intends shall be done with [his/her] property upon death seems to me to be a document which embodies the testamentary intentions of that person.”

²⁶Public Trustee v Alexander - Estate of Alexander [2008] NSWSC 1272

²⁷W oryginale: “The document must not only set out what the deceased wished or intended should happen to his property after his death, but he must have intended that the document should - 25 - cause that to come about, that is, to operate as a will”

²⁸Zob. Wills Act 2007 (Nowa Zelandia), sekcja 14

liberalna niż przepisy australijskie.²⁹ W Australii sąd musi być przekonany, że dany dokument stanowi wyraz ostatniej woli zmarłego.³⁰ Jeśli spadkodawca zamierza sformalizować swoją ostatnią wolę i chce by wola ta została następnie wykonana, to generalną zasadą jest, że sądy nie dopuszczają w takim przypadku nieformalnego dokumentu ‘*admit to probate*’.³¹ W Nowej Zelandii natomiast, sąd musi jedynie mieć pewność, że dokument wyraża wolę spadkodawcy. To sprawia, iż nieformalne dokumenty są dopuszczane, nawet wówczas gdy zmarły posiadał profesjonalnie sporządzony testament. Przedmiotem jurysdykcji Sądu Najwyższego Nowej Zelandii jest więc bardziej istota dokumentu niż forma, oraz jego naprawczy cel.³²

4.3.1. Dokument jako ‘*precatory*’³³

Dokument który jest z natury ‘*precatory*’ (“moje życzenia”, “moje żądania”) nie może stanowić ważnej ostatniej woli zmarłego. Jako przykład można podać sprawę *Estate of James Wilson*³⁴, gdzie testator posiadał prawidłowo sporządzony testament, lecz później sporządził jeszcze dwa nieformalne dokumenty. Pierwszy był “życzeniem”, by żona po jego śmierci zamieszkiwała dalej w jego nieruchomości, drugi dokument natomiast, napisany na skrawku papieru kuchennego, akcentował jego zaufanie do dzieci. Sąd uznał, że pierwszy z nich był jedynie ‘*precatory*’, a drugi miał charakter tylko informacyjny. Żaden z nich nie może być więc uznany za ważną ostatnią wolę zmarłego.³⁵

4.3.2. Projekt

Projekty nie są w zasadzie uznawane przez Sąd, gdyż stanowią jedynie zamysł jak ostatnia wola miałyby być ukształtowane, testator przy tym nie ma intencji by dokument taki funkcjonował jako jego rzeczywista ostatnia wola.

W praktyce przyjęło się jednak, że często klienci sporządzając akt ostatniej woli przed prawnikiem ‘*Solicitor*’³⁶ podpisują kopie swoich instrukcji spadkowych. Instrukcje takie zawierają rzeczywiste intencje testamentowe i funkcjonują jako tymczasowa wola, do czasu sporządzenia profesjonalnego testamentu. Jednakże takie “przejściowe” intencje

²⁹Por. np. *In the Estate of Su-Yun Chiang* [2014] NZHC 6, *Estate of McVicar* [2013] NZHC 2201, *In the Estate of Tracey Ann Aramoana (aka) Huia* [2014] NZHC 537, *Blackwell v Hollings* [2014] NZHC 667, *Tamarapa v Byerley* [2014] NZHC 1082, *In the Estate of Nanette Lucy McLaughlin* [2014] NZHC 1040

³⁰Por. Section 8 Succession Act 2006 (Nowa Południowa Walia); s 12(2) Wills Act 1936 (Południowa Australia); s 32 Wills Act 1970 (Zachodnia Australia); s 11A Wills Act 1968 (Australijskie Terytorium Stołeczne); s 9 Wills Act 1997 (Victoria); s 10 Wills Act 2000 (Terytorium Północne); s 10 Wills Act 2008 (Tasmania); s 18 Wills, Probate and Administration Act 1898 (Queensland)

³¹Por. np. *Re Application of Brown; Estate of Springfield* (1991) 23 NSWLR 535; *Hatsatouris v Hatsatouris* [2001] NSWCA 408; *Costa v Public Trustee in the Estate of Robert Costa* [2007] NSWSC 1271; *Estate of Schwartzkopff* (2006) 94 SASR 465; *Dalton v Dalton* [2008] WASC 56; *Spencer v Spencer* [2009] WASC 198; *In the Estate of Pischner* [2004] ACTSC 129; *Estate of Peter Brock* [2007] VSC 415; *Application by Becroft* [2009] VSC 481

³²Zob. N. Peart, *New Zealand Report on New Developments in Succession Law*, *Electronic Journal of Comparative Law*, s.18

³³*Precatory*: z natury odnoszący się do wyrażenia błagania lub prośby, życzenia lub żądania.

³⁴*Estate of James Wilson* (1991) 24 NSWLR 34

³⁵Zob. C. Sparke, *Informal Wills - When can you Admit them to Probate?*, <http://www.tved.net.au>

³⁶*Solicitor*: Brak polskiego odpowiednika. Zawód prawniczy będący połączeniem radcy prawnego i notariusza

testamentowe nie mogą mieć zastosowania jeśli testator mając możliwość sporządzenia testamentu, takiego nie zrobił.³⁷

*Estate of Thompson*³⁸: Odmówiono dopuszczenia profesjonalnie sporządzonego testamentu, którego kobieta nie chciała podpisać, będąc przekonana, że to przyspieszy jej śmierć.

*Estate of McNamara*³⁹: Jeśli testator wydaje się celowo opóźniać podpisanie testamentu lub miał "inny zamysł" co do jego treści, to mało prawdopodobne że chciał by dokument ten funkcjonował jako jego ostatnia wola.

³⁷Zob. *Permanent Trustee Company v Milton*; *estate of Brooks* (unrep, SC (NSW), Hodgson J, 18 August 1995)

³⁸*Estate of Thompson* (unrep, SC(NSW) per Simos J 17 November 1995)

³⁹*Estate of McNamara* (SC(NSW)per Powell J, 10 April 1992, unreported)

5. Procedura sądowa w sprawach ‘*informal will*’

Sąd nie przyznaje nieformalnym dokumentom mocy testamentu chyba, że jest całkowicie pewien, iż taka była wola spadkodawcy.⁴⁰

Kształtując swój pogląd odnośnie dopuszczenia nieformalnej ostatniej woli do *probate*, Sąd może przeprowadzić (oprócz oględzin dokumentu lub każdej jego części) wszelkie dowody co do sposobu, okoliczności sporządzenia dokumentu jak i testamentowych intencji zmarłej osoby. Sąd w pierwszej kolejności przeprowadza dowód z dokumentu, a jeśli takowy nie jest wystarczający może posiłkować się innymi dowodami jak np. oświadczenia świadków. W postępowaniu przed Sądem Najwyższym obowiązuje zasada swobodnej oceny dowodów, tak więc sąd ten może oprzeć się także na pogłoskach, lub zasłyszanych rozmowach pomiędzy spadkodawcą a innymi osobami. Najbardziej doniosłym dowodem jest tu zeznanie prawnika który sporządzał testament. Dowód z rozmowy pomiędzy prawnikiem a zmarłym został dopuszczony np. w sprawie *Estate of Nellie Thomas*⁴¹

*Estate of Roberts*⁴² : Sąd może przeprowadzić bezpośredni dowód z oświadczeń sporządzonych przez spadkodawcę, oraz przeprowadzać dowody na okoliczności tego co spadkodawca powiedział lub zrobił. Zakres dowodowy, jaki Sąd Najwyższy może przeprowadzić jest więc bardzo szeroki.

Należy zauważyć także, że Sąd Najwyższy co do zasady, podczas subsumpcji opiera swoje rozstrzygnięcie na rachunku prawdopodobieństwa, czy intencją zmarłego było przeznaczenie konkretnego dokumentu na akt swojej ostatniej woli. Ciężar udowodnienia tego faktu spoczywa na osobie która jest bezpośrednio zainteresowana dopuszczeniem nieformalnego dokumentu do uznania go za ostatnią wolę zmarłego ‘*admit to probate*’. (będąca beneficjentem takiego dokumentu)

Wykonawca testamentu ma obowiązek wobec potencjalnych beneficjentów przedłożyć do sądu wszystkie testamenty, włącznie z dokumentami które mogą stanowić nieformalną wolę zmarłego. Wykonawca powinien zreferować wszystkie składane dokumenty w celu zdeterminowania “właściwej” ostatniej woli zmarłego.⁴³ Uprawnionym do złożenia osobnego wniosku o dopuszczenie nieformalnego dokumentu ‘*to probate*’ ma także każdy beneficjent tego dokumentu.⁴⁴ Sądem właściwym do rozpoznania sprawy w pierwszej instancji będzie Sąd Najwyższy danego stanu.

Wniosek ‘*admit to probate*’ nieformalnej woli jest składany w drodze oświadczenia złożonego pod przysięgą ‘*affidavit*’. Aplikacja powinien zawierać przede wszystkim zwięzłe przedstawienie sprawy, oraz wnioski dowodowe na utwierdzenie Sądu w przekonaniu co do ostateczności woli. Dowody te można zawnioskować zarówno w głównym oświadczeniu

⁴⁰Zob. np. Section 8(2)(b) of the Succession Act 2006 (Nowa Południowa Walia)

⁴¹*Estate of Nellie Thomas* (SC (NSW) Needham AJ, 6 April 1990)

⁴²*Estate of Roberts*: (1985) 38 SASR

⁴³Zob. C. Sparke, *Informal Wills...*, s.14

⁴⁴Zob. Part 78 Division 6 Supreme Court Rules 1970 (Nowa Południowa Walia)

wniosku '*main affidavit*' jak również w dodatkowych oświadczeniach '*additional affidavits*'. Dowody osobowe, jak np. świadkowie którzy byli obecni podczas gdy zmarły podpisał wolę, mogą być powołani w drodze oświadczeń uzupełniających '*supplemental affidavits*'.

Ponadto wymogiem koniecznym przy składaniu wniosku jest powiadomienie każdego, kto może być poszkodowany gdyby nieformalny dokument został dopuszczony przez Sąd oraz zapewnienie tym osobom możliwość złożenia sprzeciwu. (mogą to być np. członkowie rodziny którzy przyjęli spadek zgodnie z prawem, a których prawo do dziedziczenia zostanie odrzucone jeśli rzekoma nieformalna wola zostanie '*admit to probate*')⁴⁵

Należy zachować szczególną ostrożność podczas przygotowania wszelkich oświadczeń stanowiących część wniosku, by dostarczyć Sądowi jedynie takich dowodów które są istotne dla przedmiotu sprawy. Nieistotne dowody mogą nie tylko narazić wniosek na niepowodzenie, ale również bardzo wydłużyć procedurę), ponadto niektóre dowody muszą zostać przeprowadzone, np. opinia eksperta w przypadku gdy wnioskodawca nim nie jest.⁴⁶

Ostatecznie gdy Sąd nie jest usatysfakcjonowany dowodami z dokumentów zgłaszanymi w pierwotnym wniosku, może przeprowadzić dowód z przesłuchania świadków, co znacznie zwiększa koszty i czas postępowania. W praktyce jednak przyjęło się, że gdy sąd nie jest przekonany co do dowodów zawartych w pierwotnym wniosku, to mało prawdopodobnym jest by dokument taki został '*admit to probate*'.

6. Zastosowanie doktryny *substantial compliance* na przykładach spraw sądowych, Australii i Nowej Zelandii

6.1. Australia

***Re Yu's Case*⁴⁷ - iPhone „Notes”**

Sprawa miała miejsce 2 września 2011 roku. Karter Yu, obywatel stanu Queensland, cierpiący na poważną depresję, spisał swoją ostatnią wolę w programie „Notes” na swoim iPhone, tuż przed tym jak zakończył swoje życie. Krótki tekst zatytułowany „To jest ostatnia wola i testament” nie został podpisany, ani sporządzony w obecności świadków, jak wymaga australijskie prawo. Mimo to Sąd Najwyższy Stanu Queensland w wyroku z dnia 6 listopada 2013 roku., uznał taką wolę za ważną. Sąd Najwyższy argumentował swoją decyzję tym, że w przedmiotowym przypadku ostatnia wola zmarłego została spisana z jasną, przejrzystą intencją, tuż przed targnięciem się na swoje życie, a sąd nie miał wątpliwości, że została ona sporządzona przez zmarłego. Sąd Najwyższy podkreślił także, że nie oznacza to, iż każdy może spisać swoją ostatnią wolę na telefonie komórkowym bez spełnienia wymogów formalnych co do formy testamentu i oczekiwać, że będzie ona ważna, ponieważ w

⁴⁵Zob. Borrello Legal, *Applications for Probate of Partially Signed and Unsigned Wills: Part X Applications*, www.borrellolegal.com.au, 2014

⁴⁶Zob. Supreme Court Act 1935 (Zachodnia Australia), Part X - Rules of court

⁴⁷Re: Yu [2013] QSC 322, Supreme Court of Queensland,

omawianej sprawie zachodziły wyjątkowe i szczególne okoliczności faktyczne. Opisana sprawa była pierwszym w Australii przypadkiem sporządzenia ważnej ostatniej woli na telefonie komórkowym.

***Yazbek's Case*⁴⁸ oraz *Mahlo v Hehir*⁴⁹ – Plik Microsoft Word**

W pierwszej sprawie stan faktyczny jawił się następująco. Daniel Yazbek popełnił samobójstwo w dniu 18 lub 19 września 2010 roku. Powód, Acob Yazbek, jeden z jego braci, przedstawił Sądowi Najwyższemu nieformalny dokument testamentowy, będący, jak utrzymywał, ostatnią wolą zmarłego. Pozwani, Yazbek Ghosn (ojciec), i Mouna Yazbek, (matka), będący spadkobiercami ustawowymi, stanowczo zaprzeczali jakoby ich syn przed śmiercią sporządził testament. Najważniejszą kwestią prawną dla sądu było zatem rozstrzygnięcie, czy plik programu Microsoft Word o nazwie "Will.doc", lub jego wydrukowana kopia, spełnia wymagania z Sekcji 8 Ustawy o Sukcesji z 2006 roku⁵⁰ w stopniu wystarczającym dla sądu do stwierdzenia, że jest on rzeczywiście ucieleśnieniem ostatniej woli zmarłego. Powód utrzymywał, że denat sporządził dokument zatytułowany „Will.doc” na swoim komputerze pomiędzy 11 a 14 lipca 2009 roku, 14 miesięcy przed swoją śmiercią. Jako, że koroner stwierdził samobójstwo jako przyczynę zgonu, policja dokonała przeszukania różnych urządzeń elektronicznych należących do zmarłego, w tym laptopa. Organ prowadzący postępowanie ustalił, że na laptopie zmarłego znajdował się plik „Will.doc.” w którym, poza życzeniami dla rodziny i przyjaciół znajdowały się również rozporządzenia *mortis causa* jego majątkiem, a na końcu wpisane zostało jego imię i nazwisko. Wskazany plik został zmodyfikowany po raz ostatni na osiem dni przed śmiercią Daniela Yzbeke.⁵¹ Sąd Najwyższy Nowej Południowej Walii w tym przypadku orzekł, że plik "Will.doc" jest ważną ostatnią wolą zmarłego.

Wyrokiem w opozycji do powyższej sprawy jest np. *Mahlo v Hehir*, gdzie Sąd Najwyższy Stanu Queensland uznał za nieważną rzekomą ostatnią wolę, zapisaną na dokumencie znalezionym na komputerze zmarłej, która została sporządzona na dwa tygodnie przed jej śmiercią. W omawianym stanie faktycznym brat zmarłej starał się wykazać, że plik programu Microsoft Word zatytułowany "To jest ostatnia wola i testament Karen Lee Mahlo.docx" znajdujący się na jej komputerze, *de facto* pod względem treści pozostający w opozycji do prawidłowo sporządzonego wcześniej testamentu tej kobiety, jest jej ważną ostatnią wolą. Jak ustalił sąd w toku postępowania, denatka była świadoma jak prawidłowo, w świetle prawa, powinien być sporządzony testament, ponieważ kontaktowała się w tej sprawie z prawnikiem. Ponadto w sprawie pojawił się dowód w postaci zeznań ojca zmarłej, który oświadczył, że wskazany testament został przez zmarłą wydrukowany i podpisany. Dokumentu tego jednak nigdy nie odnaleziono. Sąd zważył, że w przedmiotowym przypadku zmarła nie miała intencji tego, by wskazany elektroniczny plik był jej rzeczywistą ostatnią wolą i uznać go można jedynie za projekt takiej woli. Zgodnie z powyższymi ustaleniami, podpisanego wydruku nie

⁴⁸Alan Yazbek v Ghosn Yazbek & Anor [2012] NSWSC 594, Supreme Court of New South Wales

⁴⁹Mahlo v Hehir [2011] QSC 243, Supreme Court of Queensland

⁵⁰Succession Act 2006 (Nowa Południowa Walia)

⁵¹Zob. M. Bennett, *Technology and Wills (using an iPhone, Word or other modern devices)*, www.13wentworthselbornechambers.com.au, s. 1- 2

odnaleziono, a samo przypuszczenie, że zmarła chciała sporządzić testament w formie elektronicznej było dla sądu „dalece niewystarczające”.

Przypadek *Mahlo v Hehir* można porównać do sprawy *Re Trethewey*⁵², zasadniczą różnicą między nimi był fakt, że w tej drugiej zmarły po sporządzeniu ostatniej woli w formie pliku tekstowego, zapisanego na jego komputerze, wielokrotnie mówił o tym fakcie różnym osobom. W takich okolicznościach faktycznych Sąd Najwyższy Stanu Viktorii nie miał wątpliwości, że sporządzenie przez niego ostatniej woli w formie elektronicznej było jego intencją i uznał taką wolę za ważną.⁵³

***Mellino v Wnuk & Ors*⁵⁴ - Nagranie na płycie DVD**

Sprawa dotyczyła uznania nagrania video, sporządzonego przez zmarłego na płycie DVD, zgodnie z Sekcją 18 Ustawy Sukcesyjnej Queensland z 1891 roku⁵⁵ jako ważną ostatnią wolę. We wskazanym przypadku odnaleziono nagranie znajdujące się na płycie DVD. Sąd Najwyższy ustalił, że nagranie to bezspornie przeznaczone było do ucieleśnienia intencji testamentowych zmarłego, a także, że zostało sporządzone w kontekście zamiaru popełnienia przez niego samobójstwa. Płytę wyraźnie podpisano jako „My Will”. Na nagraniu zmarły mówi o swoich problemach, wskazuje swoją własność i mówi co należy zrobić z tą własnością po jego śmierci. Sąd Najwyższy Stanu Queensland uznał taką ostatnią wolę za w pełni ważną mimo, że nie spełniała wymagań co do formy sporządzenia testamentu.⁵⁶

Jako przykład analogicznej sprawy można wskazać *Treacey v Edwards*⁵⁷, gdzie uznano za ważną ostatnią wolę nagrań na taśmie magnetofonowej.

***Costa's Case*⁵⁸ – List samobójczy (pożegnalny)**

Robert Costa przed popełnieniem samobójstwa zostawił ręcznie sporządzony dokument, który został później znaleziony w jego sypialni. Dokument ten został napisany w formie wiersza i zawarte w nim były takie zwroty jak: "myślę, że umieram", oraz "chcę byście mieli mój dom". Dokument ten brzmiał w następujący sposób:

⁵²Re Trethewey [2002] VSC 83, Supreme Court of Victoria

⁵³Zob. B. McEniery, *Succession Law Keeping Pace with Changes in Technology and Community Expectations – Informal Wills*, Journal of New Business Ideas & Trends 2013, 11(1), s. 54. ”<http://www.jnbit.org>”

⁵⁴Mellino v Wnuk & Ors [2013] QSC 336., Supreme Court of Queensland

⁵⁵Succession Act 1891 (Queensland)

⁵⁶Zob. B. McEniery, *Succession Law Keeping Pace with Changes in Technology and Community Expectations – Informal Wills*, Journal of New Business Ideas & Trends 2013, 11(1), pp. 47-53. ”<http://www.jnbit.org>”

⁵⁷Treacey v Edwards (2000) 49 NSWLR 739, Supreme Court of New South Wales

⁵⁸W pierwszej instancji: *Costa v The Public Trustee in the Estate of Robert Costa aka Way Geary Coaster* [2007] NSWSC 1271., w drugiej instancji: *Costa & Anor v Public Trustee of New South Wales* [2008] NSWCA 223. (Court of Appeal)

"MUM AND
DAD I THINK
I M DYING
PLEASE
LOOK
AFTER
ALL
MY
GOOD
WRITING.
THERE
MIGHT
BE
SOME
MORE
IN
THE DRAWER
TAKE CARE OF 'EM
I WANT YOU
TO HAVE MY HOUSE".

Dom był jedyną wartościową rzeczą, jaką posiadał. Rodzice zmarłego wystąpili do sądu, o stwierdzenie, że wiersz ten był w istocie jego ostatnią wolą. Sąd Najwyższy Nowej Południowej Walii, jako sąd pierwszej instancji, po jego wnikliwej analizie wniosek oddalił uznając, iż dokument ten nie spełnia wymogu w postaci intencji testamentowej zmarłego i jest jedynie listem pożegnalnym. Sąd ten uzasadnił swoje stanowisko w następujący sposób:

„Po dogłębnej analizie uważam, że przedmiotowy dokument jest w istocie listem pożegnalnym wyrażającym życzenia i prośby, a nie dokumentem przeznaczonym jako instrument testamentowy. Jego forma i treść prowadzą do tego wniosku. Wynika z tego, że nie jestem przekonany, iż wymagania z s 18A zostały spełnione.”⁵⁹

Sprawa trafiła do Sądu Apelacyjnego⁶⁰, gdzie sąd ten uznał, że na podstawie Sekcji 18A Ustawy Spadkowej i Administracji 1898 Nowej Południowej Walii⁶¹, dokument ten stanowi ważną ostatnią wolę zmarłego. W uzasadnieniu podano:

„27. Przyłożyłbym mniejszą wagę, niż pierwotny sędzia do ‘precatory’ treści dokumentu, znajomości przez zmarłego wymagań co do ostatniej woli, braku podpisu i formy dokumentu.

28 Chciałbym przyłożyć większą wagę wnioskowi, że dokument został napisany na uroczystą wyjątkową okazję, w ostatniej wiadomości dla rodziców, osób najwyraźniej najbliższych dla niego. Chciałbym przyłożyć większą wagę do wniosku, że jeśli dokument ten stanowi nic więcej niż wyraz emocjonalnej woli, to dom według wiedzy spadkodawcy powinien nabyć

⁵⁹W oryginale: “After careful consideration I consider that the document propounded is in the nature of a suicide note expressing wishes and requests and not a document intended to operate as a testamentary instrument. Its form and wording lead to that conclusion. It follows that I am not satisfied the requirements of s 18A are made out.”

⁶⁰Court of Appeal

⁶¹Probate and Administration Act 1898 (NSW) (obecnie s 8 of the NSW Act)

zgodnie z jego wolą, osoba z którą zmarły zerwał związek i z którą stracił kontakt. Nie sądzę, że istnieje prawdopodobieństwo, że zmarły zamierzał poprzez ten dokument dać wyraz nieefektywnemu emocjonalnemu pragnieniu czegoś, co by się nie stało.

29. W tej sprawie pierwotny sędzia nie był w lepszej sytuacji niż sąd apelacyjny do zajęcia stanowiska w tej sprawie. Przyłożyłem dużą wagę do opinii pierwotnego sędziego i uznaję własną zawodność. Nie uważam konkluzji sędziego pierwotnego za nadmiernie nieracjonalną, lub by istniał jakiś materialny błąd w jego rozumowaniu. Jednakże, z przytoczonych powodów i mając na uwadze wszystkie okoliczności o których wspomniałem, zdecydowanie preferuję pogląd, że sporządzony przez zmarłego dokument zawiera rozporządzenia na wypadek śmierci jego domem i faktycznie intencją zmarłego było, by dokument ten rozporządził domem po jego śmierci.”⁶²

Costa’s Case to interesujący przykład sprawy na którym można zobaczyć jak rozbieżne w ocenie mogą być stanowiska sądów w tego typu sprawach.⁶³

Przykładem sprawy kontrastującej z powyższą może być *Public Trustee v Alexander*⁶⁴. W tym wypadku list pożegnalny oraz pisma towarzyszące stanowiły ponad trzydzieści stron w aż sześciu odręcznych listach, adresowanych do różnych osób, rodziny i przyjaciół. Dokument adresowany do matki zmarłego zawierał rzekomą nieformalną ostatnią wolę zmarłego. Dokumenty powyższe pełne były emocjonalnych ekspresji zmarłego, w większości nie mając nic wspólnego z rozporządzeniami testamentowymi, co w szczególności budziło wątpliwości czy intencją zmarłego w ogóle było sporządzanie nieformalnej ostatniej woli. Przedmiotem badania sądu były w szczególności następujące zapisy zawarte w liście do matki zmarłego:

*"Powinnaś sprzedać ten dom i zacząć nowe życie w Sydney, dla siebie i Natalii. Wyremontuj dom, a potem go sprzedaj. Sprzedaj moje rzeczy, albo daj moim znajomym ubrania, wszystkie chłopięce rzeczy, będą mogli je wykorzystać. Wszystko co posiadam daję wam, byście zrobili z nimi co uważacie..."*⁶⁵

⁶²W oryginale: "27 I would give less weight than the primary judge apparently did to the precatory wording of the document, the deceased's knowledge of the requirements of a valid will, the lack of a signature and the form of the document. 28 I would give more weight to the consideration that the document was written on a solemn unique occasion, as a last message to his parents, the persons apparently closest to him. I would give more weight to the consideration that, if the document was no more than an emotional expression of wishes, the house would to the deceased's knowledge be disposed of under his will to an ex-acquaintance with whom the deceased's relationship had broken down and with whom the deceased had lost contact. I do not think it likely that the deceased was, by this document, intending to do no more than to indicate an ineffectual emotional wish for something that would not happen. 29 This is a case in which the primary judge was in no better position than the appeal court to reach a view on the matter. I do give weight to the primary judge's opinion, and I recognise my own fallibility. I do not consider the primary judge's conclusion an unreasonable one, or that there is any material error in his reasoning. However, for the reasons I have given, and taking all the considerations I have mentioned into account, I have a firm preference for the view that the document does purport to govern the disposition of the deceased's house after his death, and that the deceased did in fact intend by the document to govern the disposition of the house after his death."

⁶³Zob. L. Ellison, *Informal Wills and Suicide Notes*, <http://www.tved.net.au/>, czerwiec 2009

⁶⁴Estate of Alexander[2008] NSWSC 1272.

⁶⁵W oryginale: "You should sell this house & build a new life in Sydney for you & Natalie. This house needs little work & sell it. Sell my stuff or give it to my mates my clothes all the boy stuff to my mates they will get use of out them. All my belongings I give to you to do what you see fit ... ". "I have not left you with a great deal nowhere

"Nie zostawiam ci dużego majątku, ale mam nadzieję, że wystarczy to na zapłatę za wszystko, kiedy mnie już nie będzie. Mamo czy możesz skremować mnie i złożyć moje prochy wraz z babcią..."

Proszę, pomóż Stace. Daj jej wszystko czego potrzebuje. T.V. w moim pokoju jest jej..."

W liście do Stance zawarte było z kolei:

"TV w moim pokoju jest twój, weź go. Nie mam wiele ale zapytaj mamę jeśli chciałabyś inne rzeczy"⁶⁶

Sąd Najwyższy Nowej Południowej Walii po dogłębnej analizie sporządzonych przez zmarłego dokumentów i przeprowadzeniu stosownego postępowania. Uznał taką ostatnią wolę za ważną. W uzasadnieniu podano:

„21. Żadna wcześniejsza ostatnia wola zmarłego nie została odnaleziona i można wnioskować, że nie sporządził jej. Pisząc do matki, napisał że nie zostawił jej z wielkim majątkiem. Moim zdaniem on wyraził przekonanie, że zamierza zostawić matce część swojej własności. Później zajmę się rozważeniem czy w liście zamierzał oddać matce całą własność czy tylko jej część. Jednakże z braku innego dokumentu testamentu, te słowa wskazują na przekonanie, że zmarły w przedmiotowym dokumencie zostawił swoją własność matce.”

22. Istnieje wiele informacji zawartych w dokumencie, oraz towarzyszących im okoliczności, że zmarły wyraził swoje intencje testamentowe i chciał by dokument ten stanowił jego ostatnią wolę. Po pierwsze używa języka rozporządzającego mówiąc do matki, że "całą moją własność daję wam". To nie są tylko słowa 'precatory'. Po drugie, wcześniej wyraża przekonanie, że zostawia matkę z własnością, choć akcentuje, że nie było go dużo. Po trzecie dokument został przygotowany na uroczystą okazję. Zmarły podjął także kroki, że dokument zostanie podany do wiadomości innych osób. Po czwarte jak twierdzi pan Meek, całość listu i kilka innych pism zawiera ustalenia, które zmarły miał nadzieję, że zostaną wykonane, by zakończyć swoje sprawy. Ponadto zawarł dyspozycje odnośnie swojego ciała, co również uzasadnia, że dokument przeznaczony został jako jego ostatnia wola.

25. Nie ulega wątpliwości, że tylko dlatego, iż dokument został prawidłowo scharakteryzowany jako list samobójczy, nie znaczy, że nie może być także scharakteryzowany jako ostatnia wola zmarłego. Myślę, iż dokument może zawierać więcej treści niż samą ostatnią wolę. W części stanowi to wyjaśnienia działań zmarłego, w części jest to modlitwa o przebaczenie. W części jest to rada, lub zachęta dla jego rodziny, jak powinni działać w przyszłości. Ale fakt że dokument ma tą dodatkową treść, nie znaczy, że nie miał także stanowić ostatniej woli zmarłego. Myślę, że z rozporządzających słów i innych kwestii, o których wspominałem, wynika że zmarły miał intencję by dokument ten był jego ostatnią wolą.

near the amount I have take from you but enough to pay for the stuff when I am gone I hope. Mum can you please have me burnt and put out at Nobby's along with nan.. .", "Please help Stace. She will need a lot give her what wants [sic]. The T.V. in my room is hers..."

⁶⁶W oryginale: *"The TV in my room is yours you take it. I do not have a lot but ask Mum if you need other stuff."*

Ucieleśnia także jego testamentowe intencje. Jest zatem zasadne, by nadać mu mocy prawnej na zasadzie s 18A Ustawy Spadkowej i Administracji 1898 Nowej Południowej Walii.”⁶⁷

Przykład powyższej sprawy pokazuje, że nawet pojedyncze zdania zawarte w długich listach pożegnalnych, sąd może uznać za ważną ostatnią wolę zmarłego.

Newman’s Case⁶⁸ – środki przekazu (nośniki informacji) w zasięgu ręki

W omawianej sprawie zmarły w 2011 r. był pacjentem szpitala, gdzie pisał na odwrocie notatek klinicznych o rzekomych zmianach swojej ostatniej woli którą sporządził w 2004 roku, a zmiany te w bardzo istotny sposób zmieniały jego dotychczasowy testament. Przykład Newman’s Case jest szczególnie istotny ze względu na ukazanie, jak ważne są okoliczności które sprzyjały tak sporządzonej ostatniej woli, dla oceny sądu, przy uznaniu tej woli za ważną. W omawianym przypadku zmarły przebywał w szpitalu i sam odręcznie sporządził notatki na tym co miał pod ręką, notatki były wykonane ostrożnie, żeby uniknąć błędów, miał wiedzę na temat sporządzenia nieformalnej ostatniej woli, w obecności jednego świadka opatrzył dokument datą i podpisem a także zapewniał, że "jest w pełni świadomy tego co robi" i nakazał żeby dokument ten umieścić w jego dokumentacji medycznej.⁶⁹

Hensler v Padget, Estate of Bryan Gibson⁷⁰ - Instrukcje dotyczące testamentu

Omawiana sprawa jest dość nietypowa, ponieważ w tym przypadku zmarły w lutym 2003 r., przekazywał ustne i pisemne instrukcje swojemu prawnikowi, konieczne do zmiany jego wcześniejszego testamentu z 2000 r. Po wymianie korespondencji i ustnych konsultacjach, projekt gotowego testamentu został wysłany do zmarłego w grudniu 2003 r. W kwietniu 2004 r. jednak stracił on zdolność do czynności prawnych w wyniku poważnej choroby i zmarł w 2007 r. Projekt ostatniej woli sporządzony przez prawnika nigdy nie stał się ważnym w świetle prawa testamentem, nadającym się do wykonania. Sąd podczas orzekania wziął w

⁶⁷W oryginale: "21 No earlier will of the deceased has been identified, and I can infer he made none. In writing to his mother he said that he had not left her with a great deal. In my view, he was expressing his belief that he had left his mother at least some of his property. I will deal later with the question of whether the letter reveals an intention to give all of his property to his mother or only some of it. However, in the absence of any other testamentary instrument, those words indicate a belief that by the document in question the deceased was leaving property to his mother. 22 Secondly, he earlier expressed his belief that he was leaving his mother with property, although he repeated that it was not a great deal of property that was being left. Thirdly, the document was prepared on a solemn occasion. He took steps to ensure that the document would be brought to others' attention. Fourthly, as Mr Meek submitted, the whole of the letter and some of the other letters set out arrangements he hoped could be made to wrap up his affairs. Further, he stated his wishes in relation to the disposal of his body, which is also consistent with his intending the document to operate as his will. 25 There is no doubt that just because the document is properly characterised as a suicide note, it does not mean that it cannot also be characterised as the deceased's intended will. I think the document could be properly given a number of characters other than the deceased's will. In part, it is an explanation for his intended action. In part, it is a prayer for forgiveness. In part, it is an advice or exhortation to his family as to how they should act in the future. But the fact that the document has these additional characters does not mean that it was not also intended to be the deceased's will. I think the dispositive words and the other matters I have mentioned show that the deceased intended the document to constitute his will. It also embodies his testamentary intentions. It is, therefore, to be admitted to probate pursuant to s 18A of the Probate and Administration Act."

⁶⁸Newman v Brinkgreve; The Estate of Floris Verzijden [2013] NSWSC 371

⁶⁹Zob. M. Bennett, *Technology...*, s. 3- 4

⁷⁰Hensler v Padget, Estate of Bryan Gibson [2008] QSC 82

szczegółności pod uwagę takie fakty jak to, że wysłany projekt obejmował wszystkie zmiany i ustalenia dyskutowane w ciągu ostatniego roku, a listy pisane przez zmarłego zawierały sensowne i szczegółowe decyzje co do zmian jego ostatniej woli. Biorąc pod uwagę powyższe okoliczności sąd postanowił, że zmiany dokonane przez zmarłego, są ważne, oraz prawidłowo i dokładnie wyrażają jego intencje testamentowe.⁷¹

Jako przykład kontrastującej sprawy można przytoczyć *Re Estate Sharman*⁷². W omawianej sprawie instrukcje odnośnie testamentu zmarłej zostały przekazane prawnikowi za pośrednictwem jej córki. Projekt testamentu został następnie sporządzony i wysłany, jednak testatorka nigdy go nie widziała, gdyż zmarła przed otrzymaniem go. Sąd orzekł, że mimo iż istnieją pewne okoliczności przemawiające za uznaniem takiej ostatniej woli za ważną, ze względu między innymi na to, iż zmarła wiedziała, że prawnik ma wysłać jej projekt ostatniej woli, oraz jakiej będzie on treści, a także sama poleciła córce przekazać instrukcje konieczne do jego sporządzenia, to jednak stwierdzone okoliczności nie są wystarczające, by dokument został uznany za jej ważną ostatnią wolę.

***Bell v Crewes*⁷³ - wola, by konkretny dokument stanowił ostatnią wolę**

W tym wypadku zmarły i jego żona (z zawodu prawnik), zgodzili się na sporządzenie nowych testamentów. Oboje sporządzili projekty testamentów, które miały być potem podpisane, jednakże z powodu nagłej śmierci zmarły nigdy nie podpisał swojej ostatniej woli. W tym wypadku sąd nie uznał takiej woli za ważną, argumentując to tym, że zmarły musi mieć intencję by dokument który sporządził przeznaczony był jako jego ostatnia wola, a nie stanowić jedynie projektu takiej woli. W omawianym przypadku Sąd ustalił, że zmarły chciał, by oboje małżonkowie równocześnie podpisali sporządzone wcześniej projekty, będące swoimi "lustrzanymi odbiciami", a w tym przypadku to nie nastąpiło. Zdaniem sądu nie można z tego powodu uznać takiej ostatniej woli za ważną.

***Bolger's Case*⁷⁴ – „Stop-gap wills” (przerwane rozważania nad ostatnią wolą)**

Omawiana sprawa jest przykładem na to, że nieformalne dokumenty są odrzucane przez sąd. W tym wypadku mamy do czynienia z tzw. "stop-gap wills", czyli zmarły posiadał intencję do sporządzenia ostatniej woli, jednakże jego kontemplacje w tym przedmiocie nie zostają dokończone w wyniku nagłej śmierci. W podanym przypadku był spór w rodzinie zmarłego. Zmarły posiadał profesjonalnie sporządzony testament oraz kodycył do niego (oba sporządzone 18 września 2008 r.). Powód przedłożył jednak dokumenty rzekomo sporządzone przez zmarłego, maszynopis oraz odręczne pismo zawierających rozporządzenia *mortis causa*, podpisane przez zmarłego, jednakże bez świadków. (oba datowane na 30 czerwca 2009 r.). Maszynopis był przepisana wersją wcześniejszych odręcznych dokumentów i zawierał takie zdanie:

⁷¹Zob. L. Ellison, *Informal Will...*

⁷²*Estate Sharman; Ex parte Versluis* [1999] NSWSC 709

⁷³*Bell v Crewes* [2011] NSWSC 1159

⁷⁴*Bolger & Anor v McDermott & Anor* [2013] NSWSC 919

„Ten dokument został dany Paulowi, dla jego i mojego spokoju i nie powinien być użyty, chyba, że to konieczne.”⁷⁵

Szczególne obawy dotyczyły zwrotu „...nie powinien być użyty chyba, że to konieczne.” Które zdaniem sądu oznaczały „do czasu aż sporządzą nowy testament”. Dodatkowym argumentem było to, że mimo iż nieformalny dokument sporządzony przez zmarłego zawierał rozporządzenia *morts causa*, to zmarły posiadał profesjonalnie sporządzony kompletny testament, który posiadał większą moc prawną dla sądu.⁷⁶ Sąd postanowił, że oba dokumenty stanowią jedynie „stop-gap wills” i nie są wystarczające do uznania, że zmarły chciał zmienić swój wcześniejszy testament.⁷⁷

Bateman v Pennington⁷⁸ - dokument napisany ołówkiem

Inną ciekawą sprawą, którą warto odnotować, jest sprawa *Bateman v Pennington*, w której nieformalny dokument sporządzony przez zmarłego, mimo że stanowił *prima facie*, jego nieformalną ostatnią wolę, był sporządzony ołówkiem. Zdaniem sądu, okoliczność ta sugerowała, że zmarły jedynie rozważał sporządzenie testamentu i nie można dokumentu tego uznać za jego ważną ostatnią wolę.

6.2. Nowa Zelandia

Dorobek orzecniczy Nowej Zelandii w zakresie uznawania nieformalnych dokumentów za ważną ostatnią wolę zmarłego jest w tym momencie dużo uboższy, gdyż Sąd może w ten sposób konwalidować jedynie dokumenty sporządzone po 1 listopada 2007 r. Poniżej zawarto zestawienie wybranych spraw sądowych w których dopuszczono nieformalny dokument (*admit to probate*):

***Re Meecham, deceased*⁷⁹:** Projekt testamentu potwierdzony przez twórcę woli (*Will-Maker*), ale przez niego niepodpisany ze względu na chorobę.

***In the Estate of Michelle Jean Jeffries*⁸⁰:** List samobójczy sporządzony w „klarownych ale szczerych” (*lucid but heartfelt*) warunkach.

***Re Wheeler (Deceased)*⁸¹:** Testament poświadczony tylko przez jednego świadka.

***In the Estate of Tracey Ann Aramoana (aka) Huia*⁸²:** Niepodpisany testament znaleziono wraz z wykazem zatytułowanym „Co Tracey chce zrobić” (*What Tracey Wants Done List*). Oba dokumenty zostały sporządzone i datowane na dzień przed śmiercią spadkodawcy. Sąd zatwierdził testament, ale nie listę, która zawierała pewne sprzeczne z testamentem

⁷⁵W oryginale: „This has been given to Paul for his and my peace of mind and not to be used unless necessary.”

⁷⁶Zob. *Macey v Finch*; *Estate of Donald Munro* [2002] NSWSC 933.

⁷⁷Zob. R. Kako, *Informall Wills*, <http://www.13wentworthselbornechambers.com.au>, s. 72 - 74

⁷⁸*Bateman v Pennington* [1840] UKPC 17; 3 Moo. P. C. C. 223

⁷⁹*Re Meecham, deceased* [2014] NZHC 2303

⁸⁰*In the Estate of Michelle Jean Jeffries* [2014] NZHC 1996

⁸¹*Re Wheeler (Deceased)* [2014] NZHC 3118

⁸²*In the Estate of Tracey Ann Aramoana (aka) Huia* [2014] NZHC 537

fragmenty. Sąd zwrócił uwagę jednak na posiłkową rolę listy względem testamentu. Uznanie obu dokumentów za ważne w tym wypadku spowodowałoby niepotrzebne trudności interpretacyjne.

Re Estate Kronfeld⁸³: Grupa różnych dokumentów, które wspólnie w rozporządzeniach *mortis causa* obejmują wszystkie składniki majątku testatora, nawet jeśli istnieją między nimi sprzeczności.

Estate of McVicar⁸⁴: Ręcznie poprawiony projekt ostatniej woli podpisany przez spadkodawcę i jednego świadka.

Re Estate Van Den Berg⁸⁵: Seria notatek w zeszycie, w tym instrukcji pogrzebowych i instrukcji do rozrządzenia majątkiem na wypadek śmierci spisane w nieformalnym języku.

Estate Gloria Beaumont⁸⁶: Niepodpisana wola przygotowana w formie „will kit”, gdzie zmarła opisuje swoje życzenia, obawy i niepewności co do losu jej dzieci, w różnym czasie.

Blackwell v Hollings⁸⁷: Ostatnia wola w formie elektronicznej, znajdująca się na komputerze prawnika zawodowo zajmującego się sporządzaniem testamentów.

In the Estate of Subramaniam⁸⁸: Oboje małżonkowie podpisali przez pomyłkę na zmianę swoje testamenty.⁸⁹

Estate Su-Yun Chiang⁹⁰: Testament w którym powołano jedynie jego wykonawców, ale w którym testatorka nie zawarła żadnych wskazówek co do podziału majątku po jej śmierci, a jedynie ustnie przekazała jednemu ze świadków i równocześnie wykonawcy testamentu, w jaki sposób chce tego podziału dokonać. Sąd po przeprowadzeniu postępowania dowodowego, uznał pominięcie rozporządzeń majątkiem za przeoczenie i orzekł ostatnią wolę, bazując głównie na zeznaniach wspomnianego świadka.

7. Wnioski końcowe

Mimo, że przepisy o uznaniu nieformalnej woli zmarłego wydają się *prima facie* sensowną i słuszną modyfikacją ustawowych wymagań co do formy sporządzania testamentu, to jednak należy mieć na uwadze, iż sporządzenie testamentu zgodnie z ustawowymi wymogami jest dużo korzystniejsze zarówno dla spadkodawcy jak i spadkobierców. Dzięki temu spadkobiercy mogą uniknąć długiego czasu oczekiwania na podział majątku zmarłego, ryzyka

⁸³Re Estate Kronfeld [2013] NZHC 1810

⁸⁴Estate of McVicar [2013] NZHC 2201

⁸⁵Estate Van Den Berg [2013] NZHC 1028

⁸⁶Estate Gloria Beaumont [2013] NZHC 2719

⁸⁷Blackwell v Hollings [2014] NZHC 667

⁸⁸In the Estate of Subramaniam [2014] NZHC 1484

⁸⁹Por. Re Blakely (1983) 32 SASR 473.

⁹⁰In the Estate of Su-Yun Chiang [2014] NZHC 6

związanego z nieuznaniem przez sąd takiej ostatniej woli za ważną oraz wysokich kosztów przeprowadzenia postępowania przed Sądem Najwyższym, którymi, zazwyczaj obciąża się majątek zmarłego.⁹¹ Tymczasem testator ma znacznie większą pewność, że jego ostatnia wola zostanie spełniona zgodnie z jego życzeniem. Sporządzanie nieformalnej ostatniej woli powinno zatem mieć charakter ściśle incydentalny i usprawiedliwiony wyjątkowymi okolicznościami danej sprawy.

Zaimplementowania w australijskim i nowozelandzkim prawie spadkowym doktryna *substantial compliance* to niewątpliwie interesujące i nowoczesne rozwiązanie. Odejście od surowych zasad formalnych i wykładni literalnej przepisów prawa spadkowego, na rzecz urzeczywistnienia rzeczywistej woli zmarłego wydaje się być krokiem we właściwą stronę. Moim zdaniem prawdopodobne jest, że wraz z postępem technicznym i zmieniającym się światem więcej krajów „dojrzeje” do przyjęcia omawianego modelu w przyszłości. Dostosowanie starych zasad prawa spadkowego do nowoczesnych środków komunikacji i informacji jest jak najbardziej konieczne i celowe.

Na zakończenie można przytoczyć bardzo trafny cytat:

*The rule of literal compliance has outlived whatever utility it may have had. The time for the substantial compliance doctrine has come.*⁹²

⁹¹Zob. *Proctor v Klauke & Ors* [2011] QSC 425, par. [56].

⁹²Zob. John H. Langbein, *Substantial Compliance with the Wills Act*, volume 88, number 3, January 1975